

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΙΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΠΕΝΙΖΕΛΟΥ ¹

Χειρόγραφον ἀπαρτιζόμενον ἐκ τριακοσίων περίπου σελίδων εἰς 4^{ον} ἠγόρασεν ἐπὶ τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως ὁ πρῶτος Γενικός Ἐφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Κυριακὸς Πιπτάκης καὶ ἐπέδειξεν εἰς πολλοὺς τῶν παρ' ἡμῖν λογίων καὶ εἰς ἀλλοδαπούς, ἐν οἷς ὁ J. Ph. Fallmerayer, ὁ Γάλλος Buchon καὶ ὁ Χόπφ. Ὁ τίτλος τοῦ χειρογράφου ἦτο κατὰ μὲν τὸν Buchon (Nouvelles rech. t. I. p. 160) «Βιβλίον ἱστορικὸν περιέχον διαφόρους ἱστορίας, συγγραφὴν ὑπὸ ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ Ἀνθίμου Ἀθηναίου, manuscrit sur papier du XVIIIe siècle», κατὰ δὲ τὸν Χόπφ «Βιβλίον ἱστορικὸν περιέχον διαφόρους ἱστορίας ἐσυγγράφη ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ Ἀνθίμου Ἀθηναίου 1614 Νοεμβρίου 20». Ὁ δὲ κάτοχος αὐτοῦ Κ. Πιπτάκης ἐδημοσίευσεν ἐλάχιστον μέρος ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημερίδι τοῦ ἔτους 1853, ὑποσχόμενος νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν δημοσίευσιν, ἀλλὰ, καθόσον ἐγὼ γινώσκω, τοῦτο ἐγένετο ὑφ' ἑτέρου καὶ ὄχι ὑπὸ Πιπτάκη, καὶ μετὰ πολλῶν ἐτῶν παρέλευσιν.

Ἐν τούτοις εἶχεν ἐκδοθῆ ἐν Βενετίᾳ τῷ 1815 δίτομος ἱστορία τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας ὑπὸ ΒΥΚ, ΨΟ ΨΞΗΛΑ ΑΩΚΑ (Χρ. Περραιβοῦ) περιλαμβάνουσα ἀπὸ τῆς σελ. 95—177 τοῦ 6^ο τόμου Ἐπιτομὴν περὶ τῆς τῶν Ἀθηνῶν πολιτείας. Ἐν τῇ ἐπιτομῇ ἐδημοσιεύθησαν τότε τὸ πρῶτον πολῦτιμοι καὶ τέως ἄγνωστοι εἰδήσεις περὶ τῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας, καὶ ἐπειδὴ ὁ ἐκδότης παρεσιώπη πόθεν αὐτὰς παρέλαθεν, ἐθεωρήθησαν προϊόντα ἰδίας αὐτοῦ ἐρεῦνης. Μετὰ παρέλευσιν ὁμῶς τριῶν δεκαετηρίδων ὁ Ἀθηναῖος Διονύσιος Σουρμελῆς ἀπεκάλυψεν ἐν τῇ συντομωτάτῃ αὐτοῦ ἱστορικῇ πραγματείᾳ, ἧς ὁ τίτλος «Κατάστασις συνοπτικὴ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν²», ὅτι ὄχι ὁ Περραιβὸς

¹ Ἐκ τῆς πρὸς ἐκδοσιν ἐτοιμαζομένης «Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ 1400 μέχρι τοῦ 1800 μ. Χ.», περὶ ἧς ὄρα ἀγγελίαν ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τοῦ 3^{ου} τεύχους τῆς «Ἀρμονίας».

Σ. Σ.

² Ἐκδόσις γ' 1846 σελ. 72.

ἀλλ' ὁ μακαρίτης, ἐπὶ λέξει, διδάσκαλος Ἰωάννης Μπενζέλος εἶναι ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐπιτομῆς ἐκείνης. Οὔτε αὐτὸς ὁμῶς οὔτε ἄλλος τις ἐξέφρασεν ὑπόνοιαν περὶ ταυτότητος τῆς ἐπιτομῆς καὶ τοῦ χειρογράφου τοῦ Ἀνθίμου. Ὁ δὲ Κ. Παππαρηγόπουλος, ἑνδεκά ἔτη βραδύτερον ἀντικρούων τὰς παραδοξολογίας τοῦ Φαλμεράιερ, παρατήρησεν ὅτι τὰ ἐν τῷ χειρογράφῳ τοῦ Ἀνθίμου ἱστοροῦμενα γνωστὰ ἐγένοντο διὰ τῆς πρὸ 42 ἐτῶν ἐκδοθείσης ὑπὸ Περραιβοῦ ἐπιτομῆς τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας¹· ἀλλ' οὐδὲν περὶ συγγραφῆος ἢ περὶ ταυτότητος σημειοῖ².

Ἐν ἔτει δὲ 1866 ἀρξάμενος τῶν περὶ Ἀθηνῶν μελετῶν μου καὶ γράφων πραγματεῖαν περὶ τῶν Ἀθηναϊκῶν σχολείων ἐπὶ τουρκοκρατίας³, ἔδανείσθην χάριν μελέτης τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χρονικὸν τοῦ Ἀνθίμου παρὰ τοῦ ἱατροῦ Προκοπίου Πιπτάκη, υἱοῦ τοῦ ἤδη πρὸ πολλοῦ ἀποδύσαντος Γενικοῦ Ἐφόρου. Διεξεληθὼν δέ τινας σελίδας, ἐξεπλάγην ἐπὶ τῇ ἀπροσδοκῆτῃ ὁμοιότητι πρὸς τὴν Ἐπιτομὴν τοῦ Περραιβοῦ, ἀπὸ τῆς ὁποίας διέφερε μόνον κατὰ τινὰς παραλήψεις καὶ κατὰ τὸ λεκτικόν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀντέγραψα μόνον τὰ παραλειφθέντα ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ χωρῖα καὶ ὁλόκληρον τὸ δεύτερον μέρος τὸ ἐν εἶδει ἡμερολογίου, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1754, ὑπὸ τὸν τίτλον Ἐφημερίδες, ἀντέγραψα δὲ προχάδην καὶ οὐχὶ κατὰ λέξιν χάριν συνταμίας, σκεφθεὶς ὅτι ἐν παντὶ χρόνῳ ἐδυνάμην νὰ ζητήσω τὸ χειρόγραφον παρὰ τοῦ Π. Πιπτάκη καὶ λάβω ἀκριβέστερον ἀντίγραφον.

Μετὰ παρέλευσιν ἱκανοῦ χρόνου τῷ 1869 ἔ κ. Ἐπαμεινώνδης Σταματιᾶδης συνεξέδωκε μετὰ τῆς περὶ Καταλάνων πραγματείας αὐτοῦ καὶ τὸ πολυθρύλητον χρονικὸν τοῦ Ἀνθίμου, ὑπὸ τὸν τίτλον Ἐπίμετρον³· ἀλλ' ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ ἀνεκάλυψα ἀπροσδοκῆτως, παραβαλὼν πρὸς τὰς ἐμὰς σημειώσεις, πολλὰς παραλείψεις καὶ χρονολογικὰ λάθη ἄλλοια καὶ διάφορα τῶν ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Περραιβοῦ. Ἐζήτησα τότε παρὰ τοῦ Προκοπίου Πιπτάκη τὸ χειρόγραφον, ἵνα παραβάλω αὐτὸ πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Σταματιᾶδου ἐκδοθέν, ἐκείνος δὲ μοὶ ἀπήντησεν ὅτι ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα περιπλανηθὲν τελευταῖον ἀπώλετο. Ἐκτοτε ἀκατανόητον πρόκειται μοι τὸ διατί ὁ κ. Σταματιᾶδης, ἐκτὸς τῆς ἐν τῷ προομίῳ ὁμολογηθείσης ὑπ' αὐτοῦ παραλείψεως, ὡς δῆθεν περιττῆς, ἀπέκοψε καὶ

¹ Ἐν Πανδώρα Τόμ. II', φυλλάδ. 173.

² Χρυσάλλιδος Τόμ. Δ' φυλλ. 86.

³ Οἱ Καταλάνοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀπὸ σελ. 267—327.

συνέτεμε χωρία τινά τοῦ χειρογράφου σπουδαιότατα. Μήτοι ἄρα γε τὸ δοθέν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Π. Πιπτάκη δὲν ἦτο αὐτὸ τὸ πρωτότυπον, ἀλλὰ κεκολοβαμένον τι ἀντίγραφον :

Ἐνθυμοῦμαι καλῶς ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐγὼ διεξῆλθον ἐν ἔτει 1866 ἦν οἷον περιέγραψεν αὐτὸ ὁ Κυριακὸς Πιπτάκης ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι τοῦ ἔτους 1853 (φυλ. 33), περιείχε δὲ ἐν δυοῖ προσθέτοις φύλλοις καὶ τὰ ἀγνώστα δῆθεν ἱστορικὰ ποιήματα, τὰ ὅποια ἰδὼν ἠπόρησα. διὰ τὴν μάταιον κατεβλήθη κόπος πρὸς ἀντιγραφὴν ποιήματος ἐκδοθέντος ἐν Βενετίᾳ τῷ 1681¹ ὑπὸ τὸν τίτλον «Θρῆνος τῆς περιφήμου πόλεως Ἀθηνῶν».

Καὶ ταῦτα μὲν τότε, ἐν ἔτει δὲ 1889 ὁ κ. Δημ. Γ. Καμπούρογλους ἀνεδημοσίευσεν ἐν τοῖς Μνημείοις² τὰ τελευταῖα δύο κεφάλαια τοῦ Περραιβοῦ καὶ ἐκ τοῦ ἐπιμέτρου τοῦ Ἐπ. Σταματιάδου τὸ ἐπιγραφὴν φέρον «Ἐφημερίδες»· παραδόξως ὁμοῦς, εἰς οὐδὲν λογισάμενος τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Ἀθηναίου συμβολαιογράφου καὶ ἱστοριογράφου Δ. Σουρμελῆ, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ ὁποίου ἔζων εἰσέτι γέροντες Ἀθηναῖοι, γνωρίσαντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν συμπατριώτην καὶ διδάσκαλον Ἰωάννην Μπενιζέλον καὶ γινῶσιν ἔχοντες πιθανώτατα τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ, φέρει εἰς τὸ μέσον καινοφανῆ ὅλως γνῶμην, ὅτι δηλαδὴ συγγραφεὺς τοῦ ἱστορικοῦ ὑπομνήματος εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Περραιβός, ὃχι ὁμοῦς ὀλοκλήρου, ἀλλὰ μέχρι τῶν Ἐφημερίδων, αὐτὰ δὲ εἶναι ἔργον ἄλλου τινὸς ἀγνώστου Ἀθηναίου. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται, κατ' αὐτόν, ἐκ τοῦ ὅτι τοῦ Περραιβοῦ τὸ δημοσίευμα εἶναι δῆθεν πλήρες, ἐνῶ τὸ τοῦ Σταματιάδου Ἐπίμετρον ἔλλειπές. Λέγων ὁμοῦς ταῦτα λησμονεῖ ὅτι αὐτὸς οὗτος, ἀπαντήσας μεγάλην τινὰ παρά τῷ Περραιβῷ παράλειψιν εἰς τὰ περὶ σχολείων, ἐσημείωσεν αὐτολεξεί τάδε «ἐν τῷ χειρογράφῳ Πιπτάκη ἐκτενέστερον καὶ πληρέστερον ἐκτίθενται ταῦτα καὶ ἄλλα σχετικά πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις ἐκπαίδευσιν». Σημειωτέον δ' ἐκ δευτέρου ὅτι τῶν ἐν τῷ Ἐπιμέτρῳ παραλείψεων τὸν λόγον μόνον ὁ κ. Σταματιάδης γινώσκει, διότι, ἐπα-

¹ Ὁρα Κατάλογον Π. Βρετοῦ Μέρος β' σ. 37. Τὸν θρῆνον τοῦτον ἀνεδημοσίευσεν ὁ κ. Δημ. Γ. Καμπούρογλους ἐν τῷ α' τόμ. τῶν Μνημείων τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων μετὰ τῆς παρακολουθείσης τὸν θρῆνον ἀποστροφῆς «πρὸς τοὺς ἐνδοξωτέους καὶ πολυμαθεστάτους Ἀθηναίους, Ἀντώνιος ἱερεὺς ὁ Μπουμπούλης».

² Μνημ. τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων τόμ. α' σελ. 28—40 καὶ 99—131 καὶ Ἱστορίας τόμος α' σελ. 25 καὶ ἐπ.

ναλέγω, τὸ ὑπ' ἐμοῦ παραβλήθην χειρόγραφον οὐ μόνον τὰ ἐν τῷ Ἐπιμέτρῳ παραλειθθέντα χωρία περιελάμβανεν, ἀλλὰ καὶ ἕτερα σπουδαιότατα, ἅτινα ἐλλείπουσιν ἐκ τῆς Ἐπιτομῆς τοῦ Περραιβοῦ.

Ὁ προσεκτικῶς διεξερχόμενος τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Σταματιάδου ἐκδοθὲν μέρος τοῦ χειρογράφου, τὸ περιλαμβάνον τὴν ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας περίοδον, πείθεται ἀδιστακτικῶς ὅτι ὁ γράψας ἐβίου ἐν Ἀθήναις καὶ ἦν μάλιστα διδάσκαλος· οὕτω φέρ' εἶπεν ἐν σελ. 271 (τοῦ Ἐπιμέτρου) σημειοῦται περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις σχολείων «. . . ὁ κύριος Ἀθανάσιος, ὃν μετὰ ἕξ ἔτη ἐκουσίως παραιτηθὲντα ὑπὸ τοῦ γήρατος διαδέχεται ὁ νῦν Σχολάρχων κύριος Σαμουήλ Κουβελάνος» καὶ περαιτέρω, προκειμένου λόγου περὶ τῆς Σχολῆς τοῦ Ντέκα «. . . ὡς φαίνεται ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ *κειμένη εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Σχολῆς*. Ἡ οἰκοδομὴ ἐγένετο δι' ἐπιστασίας τοῦ ἐξαδέλφου του κυρίου Μιχαήλ Ντέκα, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶχε στείλη ἀπόλυτον ἐξουσίαν νὰ ἐξοδεύσῃ τὰ ὅσα ἤθελε χρειασθῆναι εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν τοῦ κτιρίου». Ἀπάσας ταύτας τὰς λεπτολογίας, περὶ ὧν μόνον οἱ ἐν Ἀθήναις ἐφρόντιζον, παραλείψας ἐπιτηδὲς ὁ Περραιβός, ὡς ἐπουσιώδεις καὶ σχολαστικὰς, κατωνόμασε μόνον τοῖς διδασκάλους καὶ οὐδὲν ἄλλο· ἐξ ἀπροσεξίας μάλιστα καὶ ἀγνοίας προσεκόλλησεν ἐν τέλει τοῦ καταλόγου τῶν διδασκάλων τῆς σχολῆς τοῦ Κοινοῦ ἄνόματα ἀνήκοντα εἰς τὴν ἑτέραν σχολὴν τὴν ὑπὸ τοῦ Ντέκα ἰδρυθεῖσαν, οὕτως ὥστε τὸν Κουβελάνον τελευταῖον σχολάρχην τῆς σχολῆς τοῦ Κοινοῦ διαδέχεται ὁ πρὸ τεσσαράκοντα καὶ πέντε ἐτῶν ἀποθανὼν Βησσαρίων Ροῦφος, πρῶτος διδάσκαλος τῆς Σχολῆς τοῦ Ντέκα. Ἐνῶ δὲ τοιαῦτα συνοπτικῶς καὶ ἀπροσεκτικῶς σκιαγραφεῖ ὁ Περραιβός, ὁ καθ'αυτὸ συγγραφεὺς τοῦ Ἐπιμέτρου ἐκτείνεται μετὰ περισσῆς ἀκριβείας, πάντα λεπτομερῶς καταγράφων τὰ τῆς σχολῆς, ἐν ἧ καὶ αὐτὸς ἐδιδάσκετο καὶ κατόπιν ἐδίδασκεν, ὀρίζων ἐν ἄλλοις καὶ τοῦ αὐτῆς ἐκεῖτο ἡ διαθήκη τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς σχολῆς Ντέκα.

Ὁ Περραιβός λοιπὸν προδήλως, περιελθόντος εἰς χεῖρας αὐτοῦ τοῦ χειρογράφου τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀνθίμου ἴσως ἐν Κερκύρῃ, ὅπου κατόπιν ἠγόρασεν αὐτὸ ὁ Κ. Πιπτάκης, ἀντέγραψεν ὅσα ἐθεώρησεν ἄξια λόγου καὶ ἱκανὰ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ· μεταβαλὼν δὲ καὶ ἀφομοιώσας τὸ λεκτικὸν πρὸς τὴν ἐπίλοιπον συγγραφήν τῆς ἱστορίας τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας, ἐπέγραψεν «*Κλεισιμὴ περὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας*». Ὡστε ἀδικεῖ τὸν γνήσιον συγγραφέα ὁ κ. Καμπόρογλος, ἀποδίδων εἰς τὸν σφετερισθέντα ἄλλοτρίους κόπους Περραιβὸν τὸν ὀφειλόμενον ἔπαινον καὶ

ἐκδίδων καταδικαστικὴν ἀπόφασιν ἀμετάκλητον, καθ' ἣν «ἡ περὶ Ἀθηναίων χρονογραφία ἢ ὑπὸ Σταματιάδου ἐκδοθεῖσα ἐν ἐπιμέτρῳ μέχρι τοῦ τέλους αὐτῆς καὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Ἐφημερίδων δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἱστορικὴ πηγὴ¹». Ἀλλ' ὁ κ. Καμπούρογλου δὲν ἀποδέχεται οὐδὲ ὅτι αἱ κατὰ σειράν ἀκολουθοῦσαι ἐν τῷ κειμένῳ Ἐφημερίδες συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ γράψαντος καὶ τὸ πρῶτον μέρος, τὸ περιλαμβάνον τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηναίων μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη καταστροφῆς, ἀλλ' ὅτι ἄλλος ἔγραψε τὸ πρῶτον μέρος καὶ ἄλλος τὸ δεύτερον. Ἐνῶ ἐπιμελῶς ἐξεταζομένου τοῦ κειμένου καὶ παραβαλλομένων τῶν δύο μερῶν πρὸς ἀλληλα, καταφαίνεται ἐναργῶς ὁμοιότης καὶ κατὰ τὴν ὕφιν τοῦ λόγου καὶ κατὰ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι καὶ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς φράσεως, καὶ οὐδεμίαν ἐναπομένει ἀμφιβολία, ὅτι εἰς καὶ ὁ αὐτὸς διδάσκαλος, ἀφοῦ ἐξιστόρησε τὰ πρὸ αὐτοῦ γεγονότα συνοπτικῶς ἐξ ἄλλοτριῶν πηγῶν, ἐνδιατρίψας μόνον εἰς τὰ περὶ σχολείων, τὰ ὅποια ἐγίνωσκε κατὰ βῆθος, ἐξηκολούθησε δὲ κατόπιν τὰ μετὰ τὸν Μοροζίνη, ἐπισυνάψας καὶ κατάλογον τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀρχιερέων, καταλήγει εἰς τὸ ἔτος 1754. Ἐντεῦθεν ὅσας εἰδήσεις εἶχε λάβει, τὰς μὲν παλαιότερας ἐκ σημειωμάτων καὶ ἄλλων πληροφοριῶν, τὰς δὲ νεωτέρας ἐξ ἰδίου ἴσως ἡμερολογίου, κατέστρωσε χρονολογικῶς ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐφημερίδες».

Καὶ ὅτι μὲν ὁ γράψας ἦν διδάσκαλος καὶ ὄχι ὁ Περραιβός, φανερὸν καθίσταται καὶ ἐκ τῶν πικρῶν παραπόνων περὶ τῆς καθυστερήσεως τῶν διδασκαλικῶν μισθῶν «... ἔκαμε τοὺς δυστυχεῖς αὐτῆς διδασκάλους νὰ κοπιᾶζουσιν εἰς τὸ ἔργον τους δύο ὀλοκλήρους χρόνους χωρὶς νὰ λάβουν οὐδὲ ὀβολόν καὶ εἶναι εἰς κίνδυνον νὰ κλείσουν καὶ τὰ δύο σχολεῖα. Οἱ διδάσκαλοι, μὲ ὅλον ὅπου ἐνδεεῖς, δὲν παύουσιν ἄχρι τῆς σήμερον τῆς διδασκαλίας καὶ παραδόσεως τῶν μαθημάτων, ἐλπίζοντες εἰς τὸ ἄπειρον ἔλεος τοῦ Θεοῦ, καὶ μήπως ὁ νέος κυριάρχης τῆς Βενετίας ἤθελε βάλῃ εἰς τὴν προτέραν τάξιν καὶ ἀκολουθίαν ἐκείνα τὰ λάσσα, ἣ τέλος πάντων μήπως καὶ οἱ συμπατριῶται...». Ὅτι δὲ εἶναι ὁ Ἀθηναῖος διδάσκαλος Ἰωάννης Μπενιζέλος ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς: ἐν σελ. 272 σημειοῦται «καὶ ἀντικατέστη ὁ ἤδη σχολαρχῶν κύρ Ἰωάννης Μπενιζέλος Ἀθηναῖος, μαθητεύσας καὶ αὐτὸς παρὰ τε τῷ μακαρίτῃ Βησσαρίωνι καὶ τῷ κύρ Ἀθανασίῳ καὶ Δημητρίῳ», ἐν δὲ σελ. 283 «ἀπέ-

¹ Ἰστ. Καμπ. ἐνθ' ἀνωτέρω.

θανεν ὁ ἱεροδιδάσκαλος κύρ Βησσαρίων . . . ὑποκάτω εἰς αὐτὸν ἐπαιδεύθη καὶ ἐγὼ τὰ γραμματικά», ἐν σελ. 292 «εἰς τὰς 26 τοῦ Αὐγούστου διεδέχθη τὴν σχολὴν τοῦ Ντέκα ὁ Ἰωάννης Μπενιζέλος», ἐν σελ. 294 «τὸν σοφολογιώτατον διδάσκαλον κύρ Δημήτριον Βόδα Ἰωαννίτην. . . ὑποκάτω εἰς αὐτὸν ἤκουσα καὶ ἐγὼ τὴν λογικὴν τοῦ Κορυθαλέως¹».

Ἄν καὶ φαίνονται ἱκανὰ τὰ ἀνωτέρω πρὸς πίστωσιν ὅτι ὁ Ἰω. Μπενιζέλος καὶ ὁ χρονογράφος δὲν εἶναι δύο ἀλλ' ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, οὐχ ἥττον ἀσφαλεστάτην περὶ τούτου ἀπόδειξιν παρέχει ἡμῖν ἡ ἰδιόχειρος ἐπιστολὴ τοῦ Ἰω. Μπενιζέλου ἀποσταλείσα τῷ 1798 πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων καὶ δημοσιευθεῖσα κατ' εὐτυχῆ σύμπτωσιν ἐν ταῖς Μνημείοις τοῦ κ. Δ. Καμπούρογλου ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Ι. Γεδεώνος². Μία περικοπὴ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης εἶναι ἀπαράλλακτος πρὸς τὴν ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Ἀνθίμου Θρηνοδίου ὑπὲρ τῶν σχολείων καὶ τῶν διδασκάλων.

Ἰδοὺ ἡ περικοπὴ τῆς ἐπιστολῆς: «Ἐγὼ τοιγαροῦν, Μακαριώτατε δέσποτα, εὐρίσκωμαι ἓνας παραμικρὸς διδάσκαλος τῆς ἐν Ἀθήναις, πατρίδι μου, ἑλληνικῆς σχολῆς, ἣτις ἦτον συστημένη καὶ προικισμένη παρὰ τινος Ἰωάννου Ντέκα Ἀθηναίου, ὁποῦ εἶχεν ἀποθέσει ἱκανὴν ποσότητα χρημάτων εἰς τὴν Ἰζέκαν τῆς Βενετίας, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐστέλλετο κατ' ἔτος ὁ μισθὸς τοῦ διδασκάλου, δουκὰτα διακόσια· ἐξ αὐτοῦ λοιπὸν τοῦ ἔτησίου μισθοῦ, ἀγκυλὰ καὶ ὀλίγου εἰς ἄνθρωπον μὲ φαρμίλιαν ὡσάν ἐμένα, πλήν ποιούμενος τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν, διηγὸν τὸν βίον ἐν λιτότητι καὶ εὐτελείᾳ καὶ ἠρκούμην εἰς αὐτὴν τὴν κατὰστασιν μὴ ἐνοχλῶν τῶν φίλων τινί· ἀλλ' ἡ τῶν Γάλλων προκαϊὰ ὀλοῦ μὲ πολὺ μέρος τῆς Ἰταλίας κατέκρινε καὶ τὴν εἰς δεκατέσσαρας

¹ Ὁ Δημήτριος Βόδας ἐν σελ. 272 ὀνομάζεται ἀπλῶς Δημήτριος, διότι τότε οἱ διδάσκαλοι ἐκαλοῦντο διὰ μόνων τῶν κυρίων ὀνομάτων· οὕτω καὶ κύρ Ἀθανάσιον ἐννοεῖ τὸν Ἀθανάσιον Μπουσόπουλον τὸν Πελοποννήσιον. Ἄς μὴ φανῆ δὲ παράξενον ὅτι ὁ Ἰω. Μπενιζέλος, ἤδη διδάσκαλος ἀπὸ τριετίας ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Ντέκα, ἠκροῦτο καὶ τοῦ Δημητρίου Βόδα, προσκληθέντος τότε ὡς διδασκάλου εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Κοινοῦ, διότι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ἦσαν μετριοφρονες καὶ δὲν ἐθεώρουν ταπεινωτικὸν τὸ διδάσκεισθαι ὑπὸ τῶν σαφωτέρων· καὶ πρὸ αὐτοῦ ὄχι ἀπλοῦς διδάσκαλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Μητροπολίτης Ἀνθίμος «δὲν ἠσχύνετο, γράφει ὁ Μπενιζέλος ἐν ταῖς ἐφημερίσιν, ἀρχιερεὺς ὄν νὰ μαθητεύσῃ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου κύρ Παΐσιου καὶ τῷ κύρ Κοσιμά».

² Μν. Κσμ. 6' σ. 330.

αιῶνας ἀνεπηρέαστον διαμείνασαν λαμπρὰν καὶ περίφημον Ἀριστοκρατίαν τῶν Ἑνετῶν, κατέλαβεν ἕως τῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἀττικῆς καὶ τὸν τρισάθλιον καὶ μὲ κατέκαυσεν ἐξ ὀλοκλήρου! ».

Ἴδου καὶ τὸ χωρίον τοῦ Ἐπιμέτρου: « . . . Ἀλλὰ φεῦ, τοῦ μεγέθους τῆς συμφορᾶς! ἡ θεὸς παραχωρήσει καὶ κρίμασιν οἷς οἶδεν ἡ πάνσοφος αὐτοῦ πρόνοια καὶ βουλή, παρὰ τῶν λαοπλάνων καὶ ἀθέων Γάλλων ἐπισυμβᾶσα καταστροφή καὶ ὅλης μὲν τῆς Ἰταλίας, περισσοτέρως δὲ καὶ ἀπροσδοκῆτως, καὶ πάνυ ἐλεεινῶς τῆς ἐπὶ δεκατέσσαρας αἰῶνας ἀνεπύφου καὶ ἀδιασίτου περικλοῦς ἐκείνης ἀριστοκρατίας τῶν Οὐνετῶν, φθίσουσα οἷά τις λαίλαψ καὶ ἐριννὺς καταχθόνιος καὶ ἕως εἰς τὰς ἐσχατίας τῆς πτωχῆς ἡμῶν Ἀττικῆς, ἔκαμε τοὺς δυστυχεῖς αὐτῆς διδασκάλους κτλ. . . ».

Ἡ αὐτὴ ἔννοια καὶ αἱ αὐταὶ λέξεις ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀναντιρρήτως ἐξῆλθον κεφαλῆς, τῆς τοῦ Ἰωάννου Μπενιζέλου, ὅστις φοβούμενος πιθανὸν τοὺς Τούρκους, ἀπέκρυψε τ' ἀληθὲς αὐτοῦ ὄνομα ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Ἄνθιμος· ὁ δὲ Περραιβὸς εὐρών τὸ χειρόγραφον ἐν Κερκύρῃ, ἀντέγραψε καὶ ἐδημοσίευσεν, ὅσα ἐθειώρησεν ἄξιον λόγου, ἐν παραρτήματι τῆς ἱστορίας Σουλίου καὶ Πάργας. Καὶ δὲν ἐτόλμησε μὲν νὰ παρουσιάσῃ ὡς ἴδιον ἔργον τὴν Ἐπιτομὴν τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας, ἀπέφυγεν ὁμοίως ἐπιτηδείως νὰ ὀνομάσῃ τὸν συγγραφέα (τὸν ὁποῖον ἴσως καὶ ἠγνόει), προτάξας τὰ ἄριστα ταῦτα: « Ἐπειδὴ καὶ τὴν τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας ἱστορίαν συνέγραψα, στοχάζομαι νὰ μὴν εἶναι περιττὴ καὶ ἡ παρούσα βραχεῖα ἐπιτομὴ περὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας ». Ἀλλ' ὁ Διονύσιος Σουρμελῆς ὁ Ἀθηναῖος ἐγίνωσκε τὸν ἀληθῆ συγγραφέα, μαθὼν τοῦτο ἐκ τῶν πρεσβυτέρων Ἀθηναίων τῶν προσωπικῶς γνωρισάντων τὸν διδασκαλὸν Μπενιζέλον, ὅθεν καὶ ἀνενδοιάστως ἐδήλωσε τοῦτο ἐν τῇ συνοπτικῇ αὐτοῦ περὶ Ἀθηναίων πραγματείᾳ οὕτως: « Ἀπὸ δὲ τοῦ 1690 μέχρι τοῦ 1754 ἔζων αἱ Ἀθηναῖοι ἐν ἡσυχίᾳ, πολιτευόμενοι κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον, ὡς διαλαμβάνει τὸ ὑπόμνημα τοῦ μακαρίτου διδασκάλου Ἰω. Μπενιζέλου, ἀνδρὸς σοφοῦ καὶ ἀρετῆς σπανίας ». Ἐν ὑποσημειώσει δὲ προσέθηκεν: « Ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς ἐξέδωκε τοῦτο κατὰ συνέπειαν τῆς περὶ Σουλίου καὶ Πάργας ἱστορίας του, μὴ φανερώσας ὁμοίως τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως ». Ἀλλὰ καὶ ὁ Σουρμελῆς παραδόξως δὲν εἶδε τὸ παρὰ τῷ Πιττάκῃ χειρόγραφον καὶ διὰ τοῦτο ἐδημοσίευσεν περικοπὴν τινὰ ἐκ τοῦ Περραιβοῦ ἑλλειπῆ ὡς εἶχε, διορθώσας μόνον ἐνιαχοῦ τὸ λεκτικόν· φαίνεται, ὅτι ὁ κ. Πιττάκης, ἐπιθυμῶν

αὐτός νὰ ἐκδώσῃ πρῶτος τὸ χειρόγραφον, ἤρνηθη τούτο εἰς τὸν Σουρμελίη, ἐξ οὗ καὶ μῆνις ἐπηκολούθησε καὶ καταφορά κατὰ τοῦ συμπατριώτου Πιττάκη.

Ἐξέφρασα ἤδη τὴν ὑπόνοιαν ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Σταματιάδου δημοσιευθὲν Ἐπιμέτρον ἐλήφθη ἐξ ἀντιγράφου, ἐν ᾧ μεταξὺ ἄλλων ἠλλοιώθη καὶ τὸ ὄνομα Μπενιζέλος εἰς Βενιζέλος, ὅπερ οὐδαμῶς τοῦ χειρογράφου ἀπαντᾷ. Ἀσυγκρίτως ὁμοίως σπουδαιότεραί εἰσιν αἱ παραλείψεις παρὰ τὸ Περραιβῶ καὶ τῷ Σταματιάδῃ, αἵτινες εὐτυχῶς συμπληροῦνται ἐκ τῶν ἐμῶν σημειώσεων. Ἐκ δὲ τῶν συμπληρουμένων τούτων χωρίων, τὰ ὅποια ἐκ τοῦ γνησίου χειρογράφου ἀντίγραψα, τηρήσας ἀκεραίαν καὶ ἀλώβητον τὴν ἔννοιαν, μανθάνομεν γεγονότα ὅλως ἄγνωστα, συμπληροῦντα καὶ διαφωτίζοντα πολλὰ τῆς Ἀθηναϊκῆς ἱστορίας σκοτεινὰ καὶ ἀτελεῖ.

Οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ὁ μὲν Σταματιάδης ἀπέκοψε τὸ κείμενον ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς ἀπαντήσεως τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν Ἀπδουλά πασάν, ἀπὸ τῆς λέξεως *επιμονή* (ἐπιμέτρον σ. 281 ὁ. 7), ὁ δὲ Περραιβὸς ἐξηκολούθησε μέχρι τέλους τῆς σελ. 174, ἐνῶ κατὰ τὴν ἐμὴν συμπλήρωσιν ἔπεται διήγησις ἐπεισοδίου περιεργσταίου, ἐν ᾧ βλέπομεν γεγονὸς πρωτοφανές καὶ πρωτάκουστον ἐπὶ τουρκοκρατίας, χριστιανὸν δῆλα δὴ διοριζόμενον παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου βοϊβόδαν μετὰ δικαιοδοσίας Ζαμπίτ, ἐν πόλει κατοικουμένη ὑπὸ χιλιῶδων Τούρκων. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀναγράφονται ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ τὰ ὀνόματα τῶν πρώτων μετὰ τὸν Μαροζίνην ἀρχιερέων καὶ πολλὰ βιογραφικὰ σημειώματα περὶ τούτων. Ὁ Περραιβὸς παρέλειψε προσέτι τὰ ἀπὸ τῆς σελ. 175 καὶ τῶν λέξεων «τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως», ἐνθα ὁ Μπενιζέλος καταλέγει τὰς οἰκογενείας ἐξ ὧν συνήθως ἐξελέγοντο οἱ δημογέροντες καὶ ἐκθέτει τίνι τρόπῳ ἐν τῷ καταλόγῳ τούτῳ κατετάχθη καὶ τις νέηλος ἐκ Θεσσαλίας. Παρέλειψε δὲ τελευταῖον ἐν σελ. 177 καὶ ἀπὸ τοῦ στ. 9 τινὰς τῶν πόρων τοῦ Κοινοῦ.

Ταῦτα ἐν συντόμῳ σήμερον, ἐξ ὧν διαφωτίζεται, νομίζω, ἐπαρκῶς τὸ τέως σκοτεινὸν ζήτημα περὶ τοῦ τίς ὁ γνήσιος συγγραφεὺς τοῦ παρὰ τῷ Πιττάκῃ χειρογράφου· καὶ αἶρεται μὲν ἐκ τοῦ μέσου πᾶσα ἀφορμὴ πρὸς περαιτέρω συζήτησιν, ἀποκαθίσταται δὲ καὶ ἡ ὑπόληψις τοῦ δεινῶς συκοφαντηθέντος ὑπὸ τοῦ Χόπρ καὶ ἄλλων Κυριακοῦ Πιττάκη, τοῦ πολλὰ μοχθήσαντος ὑπὲρ τῆς διασώσεως τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ πρώτου ἀναδιορθοῦ τῆς νεωτέρας ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων.